

Curriculum en toetsing: analyse van de concept-visiedocumenten van de ontwikkelteams t.a.v. negen leergebieden Curriculum.nu

Aan Deelnemers bijeenkomst Curriculum en Toetsing: Leeropbrengsten zichtbaar maken op 06-09-2018

Van SLO: Gerdineke van Silfhout, Herman Schalk en Hans de Vries

Kenmerk Analyse van de concept-visiedocumenten van de ontwikkelteams t.a.v. negen leergebieden Curriculum.nu

Datum 26-08-2018

Aanleiding

De negen ontwikkelteams buigen zich in 2018 en begin 2019 binnen Curriculum.nu over de vraag wat leerlingen voor de toekomst moeten kennen en kunnen. Ze ontwikkelen daarvoor visie op het leergebied, grote opdrachten en bouwstenen van kennis en vaardigheden voor het leergebied. Tijdens de analyse van de na de consultatieronde bijgestelde visieteksten¹ is gekeken naar de uitgangspunten die in de visieteksten naar voren komen en in hoeverre deze consequenties hebben voor toetsing. Daarbij zijn we uitgegaan van de volgende elementen:

- Aandacht voor de drie hoofddoelen van onderwijs: kwalificatie, socialisatie en persoonsvorming;
- Breedte van de doelen met aandacht voor meetbare en merkbare doelen en brede vaardigheden;
- Samenhang binnen leergebieden en tussen leergebieden;
- Aandacht voor (individuele) leerlijnen;
- Aandacht voor authentieke taken en realistische contexten.

Visiedocumenten

Er zijn negen ontwikkelteams die werken aan visie, grote opdrachten en bouwstenen voor de volgende leergebieden:

Leergebied
1 Nederlands
2 Moderne Vreemde Talen / Engels
3 Rekenen / wiskunde
4 Mens & Natuur
5 Mens & Maatschappij
6 Kunst & Cultuur
7 Bewegen & Sport
8 Burgerschap
9 Digitale geletterdheid

1. Nederlands

Voor toetsing zijn de volgende aspecten relevant:

- Nederlands benoemt drie inhoudsdomeneinen: taal en communicatie, taal en cultuur en taal en identiteit, waarin telkens het werken aan zowel kwalificatie, socialisatie als persoonsvorming belangrijk zijn.
 - Bij taal en communicatie wordt de nadruk gelegd op doelgericht taal gebruiken in betekenisvolle contexten, waarbij bewustwording en inzicht in de manier waarop taal betekenis creëert en hoe taal in teksten gebruikt wordt belangrijk zijn.

¹ Zie voor de volledige teksten van de visies www.curriculum.nu

- Bij taal en cultuur staan het verbreden van de horizon, het leren denken vanuit perspectieven en het begrijpen en respecteren van culturen centraal. Ook literaire competentie is een belangrijk onderdeel.
- Bij taal en identiteit gaat het om het ontdekken en benutten van (talige) kwaliteiten van leerlingen en het vertrouwen in eigen taalvaardigheid én om het verkennen en ontwikkelen van een eigen identiteit door taal.
- Het werken aan een sterke, gemeenschappelijke taalbasis is een kernelement voor het leergebied Nederlands, waarbij verdieping in vakeigen en vakoverstijgende onderwerpen en integratie van vaardigheden centraal staan en niet het werken aan losse onderwerpen en vereenvoudigde teksten los van de context.
- De rol en functie van betekenisvolle contexten worden meerdere keren herhaald in de visie op taalonderwijs. 'Leerlingen leren doelgericht taal te gebruiken in authentieke situaties en contexten. Door de kennis, vaardigheden en attitudes te verwerven die daarvoor nodig zijn, kunnen leerlingen zich voorbereiden op een toekomst waarin globalisering, digitalisering en technologische ontwikkelingen een grote rol spelen.' Daarbij wordt de link naar andere leergebieden expliciet gelegd: 'talige activiteiten en teksten die aansluiten bij doelen van andere leergebieden'.
- Brede vaardigheden die expliciet de aandacht krijgen zijn: analytisch en interpreterend vermogen, oriëntatie op jezelf en je kwaliteiten, zelfreflectie, onderzoek doen en kritisch denken en handelen, bijv. in het kader van kritisch en efficiënt omgaan met de continue stroom aan (digitale) informatie in de samenleving.
- In de visie wordt een beroep gedaan op de persoonlijke ontwikkeling van leerlingen. Zo beschrijft de visietekst op taalonderwijs dat 'het leergebied Nederlands recht doet aan de eigenheid van de verschillende onderwijssectoren en aan de talenten en mogelijkheden van leerlingen. Leerlingen krijgen daarbij de mogelijkheden om zich vanuit individuele talenten, interesses en leerbehoeften te ontwikkelen. Op die manier wordt gezorgd voor een goede inhoudelijke aansluiting op de overgangsmomenten.'
- In de visie wordt ook gepleit voor maatwerk. 'Kennis en vaardigheden binnen het leergebied Nederlands bouwen voort op en maken gebruik van eerder verworven kennis en vaardigheden. Hiervoor wordt de basis gelegd in de thuisomgeving en de voorschoolse periode, waarbij het belangrijk is om te constateren dat deze basis voor leerlingen verschillend is. Het is van belang dat het aanbod en de inhoud van het leergebied aansluiten bij de taalbagage van leerlingen en van daaruit verder worden ontwikkeld.'

slo

nationaal
expertisecentrum
leerplan-
ontwikkeling

Constatering

- *Willen de drie inhoudsdomeinen die wel apart worden beschreven, maar niet gescheiden van elkaar worden onderwezen daadwerkelijk in de volle breedte en integraal geborgd worden, dan zal toetsing hiermee in lijn gebracht moeten worden om hiervoor een dragend element te vormen. Dat geldt ook voor het werken aan een sterke taalbasis vanuit betekenisvolle contexten. Het is de vraag in hoeverre het op vaste momenten toetsen van dezelfde kennis en vaardigheden bij leerlingen gedurende het funderend onderwijs hierbij aansluit. Om het aanbod af te stemmen en aan te laten sluiten bij de ontwikkeling van leerlingen, is een formatieve benadering en de rol van feedback op proces en product heel belangrijk.*

2. Moderne vreemde talen

Voor toetsing zijn de volgende aspecten relevant:

- MVT benoemt drie perspectieven: het communicatieve perspectief, het sociaal en (inter)culturele perspectief en taalbewustzijn & het taalkundig perspectief.
 - Bij het communicatieve perspectief wordt de nadruk gelegd op betekenisvolle contexten voor leerlingen: persoonlijke, publieke, educatieve en later ook arbeidsgerelateerde contexten, waarbij een diversiteit aan (digitale) teksten

- wordt gebruikt en begrip, productie, interactie en bemiddeling van betekenis cruciaal zijn.
- Bij het sociaal en cultureel perspectief is reflectie op allerlei talige cultuuruitingen een belangrijke component om de cultuur van sprekers van de vreemde taal te begrijpen, inclusief de waarden en attitudes die taaluitingen weerspiegelen. Zo leren leerlingen effectief omgaan met verschillen en het communiceren in verschillende communicatieve contexten en situaties waarin sprake is van verschillende culturen.
 - Bij het taalbewustzijn en taalkundig perspectief staan bewustwording van hoe talen werken, probleemoplossend en analytisch denken centraal. Taalkundige inhouden krijgen pas betekenis als hun functionele rol voor het slagen van de communicatie helder is.
- De rol en functie van betekenisvolle contexten wordt meerdere keren herhaald in de visie op het mvt-onderwijs. Deze contexten zijn leergebiedspecifiek maar ook leergebiedoverstijgend: persoonlijk, publiek, educatief en arbeidsgerelateerd. Het leergebied onderstreept de verbindingen met andere leergebieden, zoals digitale geletterdheid, de ontwikkeling van actief Europees en wereldburgerschap (burgerschap), het narratief gebruik van de vreemde taal als creatieve expressievorm (kunst) en het brongebruik vanuit andere leergebieden.
 - Probleemoplossend vermogen en kritisch denken zijn belangrijke brede vaardigheden bij het aanleren van moderne vreemde talen.
 - Het Europees Referentiekader wordt als uitgangspunt genomen in de visie van mvt, waarin wordt uitgegaan van zes beheersingsniveaus in een doorlopende leerlijn voor po en vo. De vraag is of voor mvt – Engels en de andere mvt's een vast beheersingsniveau wordt vastgesteld einde po en/of einde vo en welke dat zou(den) zijn of dat de zes beheersingsniveaus zijn bedoeld als een ontwikkelingslijn. Dat kan ook consequenties hebben voor wijze en vorm van toetsing en het gebruik van de informatie uit toetsen voor determinerende/selecterende doelen.
 - In de visie wordt een sterk beroep gedaan op de persoonlijke ontwikkeling. Zo beschrijft de visietekst op mvt-onderwijs dat 'het individuele leerproces van de leerling centraal [staat] in een doorlopende leerlijn van primair naar voortgezet onderwijs'. Daarbij speelt het leren van talen in op 'de persoonlijke talenten van leerlingen'. 'Op alle niveaus van het onderwijs wordt rekening gehouden met het cognitieve ontwikkelingsniveau van de leerling, zijn taalachtergrond, culturele bagage en identiteitsontwikkeling.'
 - In de visie wordt ook gepleit voor maatwerk. Leerlingen bouwen steeds voort op wat zij hebben geleerd, waarbij het uitstromende taalniveau niet voor alle leerlingen hetzelfde is. 'Het aantal talen, de taalkeuze en het niveau waarop talen worden beheerd, verschillen per leerling en zijn afhankelijk van persoonlijke, werk- of vervolgopleiding gerelateerde factoren, geografische noodzaak (zoals grensgebieden), ambitieniveau en het niveau van het onderwijs.' En: 'Het begin- en eindniveau zijn afhankelijk van wat leerlingen nodig hebben voor hun vervolgopleiding of beroep en van hun persoonlijke leerdoelen. Ook de aandacht voor de verschillende vaardigheden kan daardoor variëren.'

slo

nationaal
expertisecentrum
leerplan-
ontwikkeling

Constateringen:

- *Ook hier geldt, willen de drie perspectieven die wel apart worden beschreven, maar niet gescheiden van elkaar worden onderwezen daadwerkelijk in de volle breedte en integraal geborgd worden, dan zal toetsing hiermee in lijn gebracht moeten worden om hiervoor een dragend element te vormen. Dat geldt ook voor vakoverstijgende verbindingen, zoals brongebruik en moeilijker meetbare inhouden als wereldburgerschap en creatieve expressies.*
- *Bovengenoemde uitgangspunten hebben consequenties voor de wijze van toetsing op vaste beheersingsniveaus per sector, al dan niet centraal. Bij mvt spelen formatieve evaluatie, feedback en reflectie op taalleren een grote rol, om aan te sluiten bij het*

individuele leerproces en in te spelen op persoonlijke talenten van leerlingen. De keuze om het ERK als uitgangspunt te nemen, heeft consequenties voor welke vaardigheden je moet, wilt en kunt toetsen en hoe je dat doet. Daarbij gaat het niet enkel om de traditionele vaardigheden (lezen, luisteren, spreken, schrijven), maar impliceert het ook een holistische benadering van taalbeheersing, toetsing van geïntegreerde vaardigheden en een belangrijke plek voor (zelf-)evaluatie en een formatieve benadering.

3. Rekenen/wiskunde

Voor toetsing zijn de volgende aspecten relevant:

- In de visietekst wordt expliciet benoemd dat rekenen en wiskunde in meer of mindere mate gericht zijn op kwalificatie en socialisatie. Maar ook dat 'in de vernieuwde curricula ook (meer) aandacht zal zijn voor persoonlijke vorming. Hieronder worden zelfredzaamheid, een probleemoplossende houding, abstract denken, structuren herkennen, zelfvertrouwen, doorzettingsvermogen en het ervaren van rekenen en wiskunde gerekend.' Het curriculum kent daarbij 'een doordachte balans tussen de verschillende reken- en wiskundige bekwaamheden en richt zich niet alleen op 'weten dat', maar ook op 'weten hoe', 'weten waarom' en 'weten over weten'.
- Het curriculum benoemt de toepassing van brede vaardigheden als samenwerken, zelfregulering, strategisch denken, aanpassingsvermogen, kritisch denken en gebruik van moderne technologie. Ook de samenhang met andere leergebieden wordt benoemd, namelijk dat de andere leergebieden contexten zijn waar 'rekenen en wiskunde toegepast' kunnen worden, waardoor 'het leergebied meer betekenis krijgt voor de leerlingen dan nu het geval is'.
- Er is in de visietekst expliciet aandacht voor het leer- en oplossingsproces bij rekenen/wiskunde. 'Het curriculum biedt ruimte om talenten te ontdekken en te ontwikkelen en is vanuit de belevingswereld van de leerling interessant en betekenisvol. Ze biedt gelegenheid aan de leerling om zich voor te bereiden op zijn vervolgonderwijs en gemotiveerd keuzes te maken.' Een belangrijk uitgangspunt is dat het komen tot resultaat – het proces en de wijze waarop een leerling resultaat van een reken- en wiskundetaak tot stand brengt 'tenminste zo belangrijk is als het resultaat zelf'.

Voor toetsing hebben de uitgangspunten dat persoonsvorming meer aandacht krijgt in het reken- en wiskundeleergebied en dat het komen tot resultaat net zo belangrijk is als het resultaat grote gevolgen voor de wijze waarop en met welke consequenties wordt getoetst. Feedback is bij deze uitgangspunten een cruciaal onderdeel.

4. Mens en Natuur

Voor toetsing zijn de volgende aspecten relevant:

- De inhoud van het leergebied worden benaderd vanuit twee invalshoeken.
 - De eerste invalshoek sluit aan bij de verwondering en behoefte als drijfveer voor leerlingen. Leerlingen leren natuurverschijnselen en technologieën kennen, begrijpen, verklaren, gebruiken en waarderen. Ze doen dit door te onderzoeken, te ontwerpen en modellen toe te passen. Op deze manier leren leerlingen de karakteristieke denk- en werkwijzen van wetenschappers en technologen kennen.
 - De tweede invalshoek sluit aan op de urgentie vanuit de maatschappij om toekomstgericht te denken en handelen. De leerlingen leveren een bijdrage aan maatschappelijke vraagstukken door het bedenken van creatieve oplossingen en het realiseren van technologische toepassingen. Bovendien krijgen ze inzicht in mogelijke beroepen en leren ze praktische toepassingen gebruiken.

- Ook binnen dit leergebied wordt het belang van authentieke contexten en actuele vraagstukken onderstreept: 'In de bovenbouw van het voortgezet onderwijs wordt vanuit vakspecifieke vaardigheden en kennis een bijdrage geleverd aan de oplossingen van actuele vraagstukken. De natuurlijke en gemaakte wereld biedt een rijke context en veel mogelijkheden.' En 'De leerlingen leveren een bijdrage aan maatschappelijke vraagstukken door het bedenken van creatieve oplossingen en het realiseren van technologische toepassingen.'
- In de visietekst ligt het accent op de (brede) vaardigheden, uiteraard in combinatie met kennis die leerlingen inzetten vanuit ervaren en het stellen van vragen. Daarbij is aandacht voor de individuele ontwikkelingspaden van leerlingen: 'In het primair onderwijs wordt de basis van (brede) vaardigheden en kennis gelegd. Daarbij ligt het accent op het ontwikkelen van (brede) vaardigheden. Leerlingen doen kennis op door ervaringen en het stellen van vragen passend bij hun ontwikkelfase en behoefte.'
- In de visie van M&N spelen (brede) vaardigheden een belangrijke rol alsook het werken aan bewustwording van de plaats die de leerling heeft in deze wereld. 'De leerling onderzoekt en ontwerpt de wereld en leert daarmee zowel de natuurlijke als gemaakte wereld te begrijpen, verklaren en waarderen. Hiervoor dienen leerlingen (brede) vaardigheden en kennis te ontwikkelen die handvatten bieden om positief-kritische, zelfstandige burgers en beroepsprofessionals te worden. Het leergebied draagt bij aan bewustwording van de plek van de leerling in deze wereld.'
- Het ontwikkelteam benadrukt ook doorlopende leerlijnen door 'groeirichtingen' te benoemen.
'(...) zodat een heldere leerlijn zichtbaar wordt vanaf begin van het primair onderwijs tot het eind van het voortgezet onderwijs. Groeirichtingen maken mogelijk dat een leerling zich blijft ontwikkelen op zijn niveau, zelfs als hij bepaalde vaardigheden en kennis al heeft verworven.'
- Net als bij het leergebied burgerschap wordt in de visie van M&N gesproken over een speel- en leerterrein, waarin elke leerling zichzelf en de wereld vanuit verwondering, behoefte en nieuwsgierigheid verkent. 'Dat willen wij in het onderwijs, en specifiek binnen het leergebied Mens & Natuur, koesteren, voeden en stimuleren.'

slo

nationaal
expertisecentrum
leerplan-
ontwikkeling

Constateringen

- *Als het gaat om toetsing geldt ook hier dat toetsing een dragend element moet vormen voor de twee beschreven invalshoeken, waarbij het belang van eigen leervragen en authentieke, actuele en maatschappelijke vraagstukken en contexten onderstreept wordt.*
- *Ook binnen M&N betekent leren tijdens het funderend onderwijs de mogelijkheid bieden om te oefenen vanuit behoefte en verwondering, waarbij bewustwording en werken aan een positief-kritische houding belangrijke elementen zijn. De visietekst impliceert daarmee ook iets over de rol van toetsing tijdens het leren.*
- *Er wordt werk gemaakt van doorlopende leerlijnen, hetgeen ook vraagt om dergelijke lijnen bij de toetsing.*

5. Mens & Maatschappij

Voor toetsing zijn de volgende aspecten relevant:

- M&M biedt kennis en vaardigheden als handvatten om ontwikkelingen, verschijnselen en vraagstukken niet alleen te begrijpen, maar erover ook een mening te vormen, die te waarderen en te beoordelen. Met dit als basis kunnen leerlingen in voorkomende gevallen weldoordachte keuzes van persoonlijk en algemeen belang maken. Tevens draagt het leergebied eraan bij dat leerlingen begrip krijgen voor de wijze waarop mensen in andere tijden of op andere plaatsen hun keuzes gemaakt hebben of maken.
- Binnen Mens & Maatschappij zijn kwalificatie, socialisatie en persoonsvorming sterk verweven. Door leerlingen te leren nadenken over verleden, heden en toekomst en hun

rol daarin (vervolgopleiding, wonen en werken) draagt het leergebied bij aan het doeldomein kwalificatie. Hiervoor is een gedegen kennis van de wereld en beheersing van denkvaardigheden noodzakelijk. Binnen het leergebied M&M is sprake van socialisatie als het gaat om het begrijpen, vergelijken en waarderen van verschijnselen binnen de hedendaagse pluriforme samenleving. De leerlingen leren na te denken over keuzes die in de samenleving worden gemaakt en de consequenties hiervan voor bijvoorbeeld de internationale betrekkingen of duurzame ontwikkeling. Door hen te begeleiden bij het zoeken naar en kritisch denken over waarheidsvinding en maatschappelijke ontwikkelingen, persoonlijke drijfveren, waarden, motivaties en ambities draagt M&M bij aan de persoonsvorming van leerlingen. Het helpt hen bewust te worden van de eigen identiteit en autonomie.

- Binnen M&M bieden de vakken, zowel afzonderlijk als in samenhang, diverse perspectieven waarmee leerlingen zich leren verhouden tot deze ontwikkelingen. Leerlingen leren bijvoorbeeld historisch en geografisch denken en redeneren, ontwikkelen zo historisch en geografisch besef en vormen zich een beeld van de wereld. Daarnaast leren ze keuzes te maken vanuit economisch besef, fundamentele (filosofische) vragen te stellen, ontwikkelen ze democratisch bewustzijn en doen ze kennis van de rechtsstaat op.
- De ontwikkelingen die aan de orde komen moeten verwonderen, prikkelen en zoveel mogelijk aansluiten bij de actualiteit en de narratieven (persoonlijke verhalen) van leerlingen. Binnen het leergebied kunnen metacognitieve vaardigheden sterk ontwikkeld worden. Die vaardigheden zijn tevens een vereiste voor toekomstbestendig onderwijs en een leven lang leren.
- Authentieke contexten zijn ook bij M&M van groot belang ook in aansluiting naar het vervolgonderwijs: 'leerlingen worden toegerust om samenhang binnen en tussen de grote actuele (mondiale) ontwikkelingen en vraagstukken te zien. M&M is bij uitstek het leergebied waar leerlingen vanuit de diverse perspectieven inzicht krijgen in de wereldproblematiek, in ontwikkelingen vroeger en nu, hier en elders.' De benadering van actuele vraagstukken vanuit verschillende gezichtspunten werkt volgens de OT-leden van M&M 'motiverend, appelleert aan de creativiteit van leerlingen en draagt bij aan het bereiken van meer diepgang.' Deze benadering sluit aan bij ontwikkelingen in de samenleving en de behoefte van het vervolgonderwijs aan leerlingen die een multidisciplinaire wijze van werken kennen.
- Het ontwikkelteam M&M benadrukt sterk het belang van doorlopende leerlijnen: 'De samenhang binnen M&M moet vanaf de po tot en met de bovenbouw van het vo duidelijk aanwezig en herkenbaar zijn. Het benoemen van gezamenlijke concepten, brede en vakvaardigheden is dan een voorwaarde.' Dat zoiets ijkpunten vereist wordt ook verwoord: 'Voor een goede doorstroom van de po naar het vo, en binnen het vo is het belangrijk dat alle leerlingen op bepaalde momenten in hun schoolloopbaan duidelijk omschreven M&M-kennis en -vaardigheden beheersen. (...) Herhaling van reeds gekende leerstof motiveert niet en doet afbreuk aan efficiënt onderwijs. Daarom is een doorlopende leerlijn van belang, waarbij bij het formuleren van kerndoelen en eindtermen binnen de onderscheiden onderwijssectoren zoveel mogelijk rekening gehouden wordt met de verschillende kwaliteiten en competenties van de leerlingen.'

slo

nationaal
expertisecentrum
leerplan-
ontwikkeling

Constatering

- *Als het gaat om toetsing geldt ook hier dat toetsing een dragend element moet vormen voor het uitgangspunt dat niet langer elk vak zijn eigen onderwerpen onderwijst maar dat ontwikkelingen en maatschappelijke vraagstukken vanuit verschillende perspectieven worden bekeken en benaderd. Dat vraagt om een passende toetsing. Wanneer multidisciplinair gewerkt wordt is de vraag in hoeverre monodisciplinaire toetsing passend is.*
- *De visie is geschreven vanuit de invalshoek dat het curriculum moet verwonderen, aanzetten tot creativiteit en aansluiten bij de actualiteit en het verhaal van leerlingen zelf. Daarnaast is zelfregulatie gericht op een leven lang leren een belangrijk onderdeel van*

het curriculum, waarvoor ontwikkelingsgerichte aanpak en rijke feedback essentiële onderdelen zijn.

- Doorlopende leerlijnen met welomschreven doelen en ijkpunten zijn van belang evenals het rekening houden met verschillen tussen leerlingen.

6. Kunst en Cultuur

Voor toetsing zijn de volgende aspecten relevant:

- Binnen het leergebied Kunst en Cultuur staat het artistiek-creatief vermogen van de leerling in een sociaal-culturele context centraal. 'Dit vermogen stelt de leerling in staat om in een iteratief proces verbeeldingskracht te gebruiken en betekenis te geven aan wat hij maakt en meemaakt.' Leerlingen leren kunst te maken, kunst en cultuur mee te maken en te reflecteren op hun ervaringen.
- In de visie van Kunst en Cultuur is naast aandacht voor kwalificatie ook sterk uitgewerkt hoe socialisatie en persoonsvorming in het leergebied een prominente plek krijgen. Zo staat er dat 'de maatschappelijke vorming plaatsvindt doordat de leerling wordt uitgedaagd om zich te verhouden tot de omgeving, de samenleving en de wereld, nu en in de toekomst. Kunst als spiegel van de wereld kan reacties losmaken en oproepen, waardoor dialoog en debat plaatsvinden. Kunst verwondert, vertelt verhalen, confronteert en schuurt.' Ook benoemt de visie dat 'de leerling leert om zijn gevoelens en emoties op unieke, authentieke en creatieve manier te communiceren. Hij ontwikkelt hierin een eigen taal en geeft deze kleur. De leerling leert zichzelf kennen, gaat zien waar zijn kwaliteiten liggen en wat hij belangrijk vindt. Keuzes maken, kritisch denken en zelfregulering zijn daarbij essentiële vaardigheden.'
- Werken aan persoonlijke ontwikkeling is een belangrijk element in de visie van Kunst en Cultuur. Het leergebied werkt aan succeservaringen, want die 'geven leerlingen zelfvertrouwen en trots'. Het proces is daarbij van even groot belang als het product: 'Het proces en het product gaan hierin hand in hand. Leerlingen leren kijken en luisteren, maken en creëren, analyseren, expliciteren, interpreteren, nuanceren, presenteren, reflecteren en waarderen.' Dat sluit aan bij het uitgangspunt van het leergebied dat 'Het leergebied Kunst en Cultuur het accent legt op inclusie en probeert vanuit een breed perspectief mensen te verbinden.'

Constatering

- *De wijze waarop het leergebied zichzelf positioneert vanuit een inclusieve aanpak en breed perspectief, met nadruk op een balans tussen maken, meemaken en reflecteren, tussen proces en product vraagt ook om een reflectie op hoe deze balansen goed weerspiegeld kunnen worden in toetsing tijdens het leerproces en aan het einde ervan. Belangrijk is dat toetsing een dragend element vormt voor essentiële onderdelen zoals nieuwsgierigheid en verwondering, het stellen van vragen en confrontatie. Het vraagt om 'een balans tussen praktische (re)productie, theoretische (kunst- en cultuurhistorische) en beschouwelijke ervaringen binnen een sociaal-culturele context'. Dat leerlingen een eigen taal ontwikkelen om gevoelens en emoties te communiceren in klank, woord, beweging en beeld vraagt tegelijkertijd ook om maatwerk, ook in de toetsing.*

7. Sport en Bewegen

Voor toetsing zijn de volgende aspecten relevant:

- Een leven lang met plezier bewegen vormt het uitgangspunt van het leergebied. Om dit te bewerkstelligen is het volgens de visietekst 'nodig dat alle leerlingen van primair, voortgezet en speciaal onderwijs in een pedagogisch veilige omgeving beter leren deelnemen aan beweegsituaties.' De visietekst stelt heel expliciet dat plezier beleven en succeservaringen opdoen centraal staan. De consequenties benoemt de visie ook: 'Dit betekent dat er recht wordt gedaan aan verschillen tussen leerlingen op het gebied van

slo

nationaal
expertisecentrum
leerplan-
ontwikkeling

deelnameniveau, beweegmotieven en sociale vaardigheden. Veilig bewegen en je veilig voelen in het bewegen zijn hierbij belangrijke voorwaarden.'

- Het leergebied Bewegen & Sport levert een bijdrage aan alle drie doeldomeinen van het onderwijs. Wat betreft het doeldomein maatschappelijke vorming ligt het zwaartepunt bij beweegsituaties samen regelen. Voor kennis- en vaardigheidsontwikkeling is dat het verbeteren van bewegingsvaardigheid en voor persoonlijke ontwikkeling ligt het zwaartepunt op bewegen beleven en waarderen.
- Het leergebied wordt zeer sterk gepleit voor maatwerk. Niet alleen een passend aanbod voor alle leerlingen, om uitdagend onderwijs te bieden om met plezier beter te leren bewegen. Maar ook dat 'alle leerlingen het recht hebben om hun talenten te ontplooiën en met hun (on)mogelijkheden om te leren gaan. Ook leerlingen met een fysieke beperking, motorische achterstand, of leerlingen die meer behoefte hebben aan fysieke activiteit dan andere leerlingen, etc. Dit vraagt om bewegingsonderwijs dat op maat aangeboden wordt.' Het leergebied stelt een curriculum voor waarin een doorlopende ontwikkeling van de leerlingen mogelijk wordt gemaakt en tevens ruimte wordt geboden voor maatwerk om rekening te houden met verschillen tussen leerlingen. Ook wordt in elke fase rekening gehouden met de leervragen van leerlingen en de keuzes uit een breed aanbod, ter ontwikkeling van een eigen beweegidentiteit.
- Er wordt veel aandacht gevraagd voor de doorlopende ontwikkeling van de leerlingen: 'Binnen het leergebied kunnen meerdere leer- en ontwikkellijnen worden onderscheiden. Belangrijk kenmerk daarvan is dat ze een doorlopende ontwikkeling van de leerlingen mogelijk maken.'
- De persoonlijke ontwikkeling van leerlingen staat daarbij centraal. 'De leerling ontwikkelt een bepaalde wijze van doen die hem typeert als beweger, beleeft meer plezier aan de ene activiteit dan aan de andere, ontwikkelt bepaalde voorkeuren. De leerling ontwikkelt een realistische kijk op zijn eigen mogelijkheden en voorkeuren ten aanzien van bewegen en sport. De leerling weet wat hij kan en wil, weet wat er te doen is in de beweeg- en sportcultuur en weet wat bij hem of haar past.' Leerlingen leren inzicht te krijgen in hun eigen leerproces. Daarbij wordt gebruik gemaakt van technologie, 'onder andere door beeldmateriaal in te zetten voor video-instructie of video-feedback'.
- De visietekst van Sport en Bewegen is mede door deze aspecten misschien wel het meest van alle visieteksten uitgesproken over de wijze van toetsing. Deze is 'gericht op het proces en het zichtbaar maken van ontwikkeling'. Het ontwikkelteam stelt expliciet een andere wijze van beoordelen en evalueren voor. 'In het onderwijs is al geruime tijd aandacht voor ontwikkelingsgericht evalueren. Er is een verschuiving gaande van summatieve naar formatieve evaluatie. In het leergebied Bewegen & Sport biedt formatief beoordelen goede mogelijkheden die passen bij het ontwikkelingsgerichte karakter van het leergebied.'

slo

nationaal
expertisecentrum
leerplan-
ontwikkeling

Constateringen

- *Het leergebied hanteert in de hele tekst het uitgangspunt dat iedereen op eigen niveau moet kunnen deelnemen aan bewegen en sport en stelt de doorlopende ontwikkeling en inzicht in eigen kunnen en voorkeuren centraal. Een sterk pleidooi voor doorlopende leerlijnen dus.*
- *Ieder zijn eigen ontwikkeling betekent ook dat leerlingen niet op hetzelfde moment met dezelfde activiteit een bepaald beheersingsniveau moeten kunnen laten zien. Het leergebied doet zelf al een voorstel van passende toetsing, waarbij proces, ontwikkeling, reflectie en opdoen van inzichten centraal staan en niet het uiteindelijke niveau.*

8. Burgerschap

- Burgerschap draagt bij aan kwalificatie, socialisatie en persoonsvorming. Daarbij lijkt het zwaartepunt op socialisatie te liggen. Ook identiteitsontwikkeling en het gericht reflecteren op identiteiten is essentieel voor burgerschap.

- Bij burgerschap speelt het ontwikkelen van een positieve grondhouding een belangrijke rol. 'Burgerschapsonderwijs streeft ernaar bij te dragen aan verdere ontwikkeling tot actieve, betrokken, nieuwsgierige en kritische burgers. Het reikt hen daartoe kennis en vaardigheden aan, stimuleert het vormen van een democratische houding en draagt gericht bij aan hun maatschappelijke en persoonlijke vorming. Ze ontwikkelen een humane en vreedzame houding ten opzichte van anderen en de wereld om hen heen.' Om dat te bewerkstelligen 'hebben leerlingen de vrijheid en de ruimte nodig om binnen de veilige muren van de school te oefenen, ook met opvattingen die [...] tot waardenbotsingen kunnen leiden, [...] tussen algemeen geldende normen en individuele opvattingen.' En verder: 'Uitgaande van leerlingpopulatie en schoolcontext geven leerlingen vorm aan de school als oefenplaats voor democratie en diversiteit.'
- Net als bij andere leergebieden komen bij burgerschap grotere maatschappelijke thema's aan de orde, zoals globalisering, duurzaamheid en technologie. In dat verband leren leerlingen kritisch na te denken en gericht te reflecteren op deze complexe, ook ethisch geladen vragen.
- Leerlingen leren zich te verplaatsen in elkaars en andermans perspectieven en elkaar en anderen te begrijpen, waarderen en respecteren. Dat doen ze door actief in gesprek te gaan met anderen en elkaars perspectieven kritisch te bevragen. Op die manier ontwikkelen zij hun eigen opvattingen. Een belangrijk element is dus de ontmoeting met de ander en met andere opvattingen en levenswijzen. De school maakt ruimte voor de ervaring dat niet iedereen het met elkaar eens is of hoeft te zijn, en dat hierdoor wrijving kan ontstaan.

slo

nationaal
expertisecentrum
leerplan-
ontwikkeling

Constatering

- *Om burgerschapsonderwijs te borgen, zal het funderend onderwijs zo ingericht moeten zijn dat er sprake is van een oefenplaats, wordt meerdere malen herhaald in de visietekst. Dit sluit aan bij wat de Onderwijsraad in een van haar rapporten beschrijft, dat de school een oefenplaats is, een plaats waar fouten gemaakt mogen worden en dingen kunnen worden uitgeprobeerd.² Daarbij spelen ontmoeting, dialoog en kritische bevraging een belangrijke rol. Wil burgerschapsonderwijs 'in de hele school en in de context van alle vakken' dus in de volle breedte met accent op socialisatie en persoonsvorming geborgd zijn, dan zal toetsing hiermee in lijn moeten zijn om hiervoor een dragend element te vormen.*

9. Digitale geletterdheid

Voor toetsing zijn de volgende aspecten relevant:

- Digitale geletterdheid onderscheidt vier inhoudsdomeinen: ICT-basisvaardigheden, informatievaardigheden, mediawijsheid en *computational thinking*. Van elk van deze domeinen zal moeten nagegaan worden in hoeverre deze valide te toetsen zijn, zowel in het kader van het volgen van de ontwikkeling (formatief) als in het kader van beheersing (summatief); in het kader van schoolgebonden en in het kader van centrale examinering. Dit is van belang, omdat bij digitale geletterdheid een accent lijkt te liggen op vaardigheden.
- Bij digitale geletterdheid verwerven leerlingen kennis, leren ze omgaan met de kennis, leren ze op een kritische manier over digitale technologie na te denken en erop te reflecteren en leren leerlingen creëren. Toetsing zal alle vier de componenten moeten weerspiegelen, waarbij het dus niet alleen gaat om (re)productie maar ook om reflectie, waarbij het niet zozeer gaat om een goed-fout-antwoord maar om bewustwording en onderbouwing. Digitale geletterdheid doet namelijk een sterk beroep op een kritische houding t.a.v. digitale technologie, t.a.v. eigen handelen en mediagebruik. 'Leerlingen leren om media bewust, verantwoordelijk, kritisch en actief te kunnen gebruiken om

² Onderwijsraad (2017). De leerling centraal. Den Haag: Onderwijsraad.

optimaal aan de huidige samenleving te kunnen deelnemen.' Ook leren 'leerlingen reflecteren op complexe filosofische, ethische vraagstukken'.

- Digitale geletterdheid doet een sterk beroep op realistische contexten, bijv. in het kader van het bewust gebruiken van media, het leren omgaan met ethische kwesties en veiligheid en de enorme hoeveelheid data in allerlei contexten. Idealiter bieden de andere leergebieden ook de context waarbinnen leerlingen werken aan hun digitale geletterdheid. 'Omdat digitale geletterdheid in verschillende leergebieden verweven is, wordt de transfer van digitale vaardigheden, inzichten en attitude mogelijk.'
- Ook de brede vaardigheden kritisch denken, probleemoplossend denken en handelen en samenwerken komen sterk terug in de visietekst van digitale geletterdheid.
- In de visie wordt een sterk beroep gedaan op de persoonlijke ontwikkeling van leerlingen en op merkbare vaardigheden. Leerlingen worden in staat gesteld om hun houding ten opzichte van digitale technologie en eigen handelen te ontwikkelen. Leerlingen doorlopen 'een ontwerp- en maakproces' en ontdekken hun eigen mogelijkheden, talenten en kwaliteiten. Ze leren omgaan met teleurstellingen. Formatieve evaluatie speelt daardoor een belangrijke rol, omdat 'het continue ontwikkelproces, leren leren en eigenaarschap van het eigen leerproces' een centrale plek inneemt. Leerlingen leren 'uitdagingen omzetten in nieuwe mogelijkheden door hierop te reflecteren' en 'zelfregulerend participeren in een digitale samenleving'.
- In de visie wordt gepleit voor maatwerk. Alle leerlingen leren de vier inhoudelijke domeinen vanuit de vier perspectieven te benaderen, waarbij 'afhankelijk van de ontwikkelingsfase waarin leerlingen zich bevinden, andere accenten [worden] gezet'.

slo

nationaal
expertisecentrum
leerplan-
ontwikkeling

Constatering: Wil digitale geletterdheid zowel qua inhoudsdomeinen als qua perspectieven in de breedte en integraal geborgd worden, dan zal toetsing voor deze inhoudelijke domeinen een dragend element vormen en hieraan dienstbaar moeten zijn, zoals de Onderwijsraad dat formuleert.³

Afsluitend: de grote lijnen in de visieteksten

In de visieteksten wordt duidelijk dat de ontwikkelteams werk hebben gemaakt van de opdracht om in het nieuwe curriculum meer balans te brengen tussen de hoofddoelen van het onderwijs. Ook benadrukken de teams de gewenste aandacht voor brede vaardigheden en voor de samenhang binnen het leergebied en tussen leergebieden. Tot slot gaan de ontwikkelteams bij hun uitwerking sterk uit van de ontwikkeling van de leerling in betekenisvolle, doorlopende leerlijnen.

Het leidt tot de volgende algemene constatering.

1. Weinig expliciete uitspraken

Met uitzondering van Bewegen & Sport doen de ontwikkelteams geen expliciete uitspraken over toetsing en examinering. Dat ontwikkelteam spreekt zich uit voor ontwikkelingsgericht evalueren. 'Er is een verschuiving gaande van summatieve naar formatieve evaluatie. In het leergebied Bewegen & Sport biedt formatief beoordelen goede mogelijkheden die passen bij het ontwikkelingsgerichte karakter van het leergebied.'

2. Brede leeropbrengsten

Alle ontwikkelteams benadrukken de breedte van de doelen. Hoewel het een expliciete opdracht is om aandacht te schenken aan de bijdrage van het leergebied aan de drie hoofddoelen van het onderwijs, geven alle ontwikkelteams een gedegen en onderbouwde invulling aan een goede balans tussen kwalificatie, socialisatie en persoonsvorming. Vanuit het uitgangspunt dat toetsing volgend is aan het curriculum, wil dat zeggen dat voor deze

³ Onderwijsraad (2015). Maatwerk binnen wettelijke kaders. Den Haag: Onderwijsraad.
Onderwijsraad (2017). De leerling centraal. Den Haag: Onderwijsraad.

balans ook ijkpunten te vinden moeten zijn in toetsing en examinering. Als toetsing en examinering hiervoor een dragend element vormen en dienstbaar zijn aan deze doelen, is de consequentie ook dat er aandacht is voor een toetsinstrumentarium met aandacht voor meetbare en merkbare leervorderingen.

3. Ontwikkeling voorop

Alle ontwikkelteams benadrukken het ontwikkelingsgerichte karakter van het onderwijs, een groeiproces dat leerlingen doormaken en ondersteuning behoeft. Vandaar dat het belang van formatieve evaluatie meermalen onderstreept wordt.

4. Doorlopende lijnen

Meermalen wordt het belang van doorlopende lijnen in doelen en onderwijs genoemd. Mens & Maatschappij noemt ook het belang van ijkpunten op die lijnen. Het onderstreept de noodzaak van heldere leerdoelen en 'uitgelijnde' en criteriumgerichte toetsing.

5. Maatwerk

Verschillende ontwikkelteams noemen het belang van op de individuele capaciteiten, tempi en voorkeuren afgestemde leerlijnen. De term 'maatwerk' valt meer dan eens. Maatwerk in onderwijs impliceert maatwerk in toetsing, vanuit het uitgangspunt dat toetsing het curriculum volgt.

6. Contexten

De maatschappelijke inbedding van het onderwijs komt prominent naar voren in de visies. De verbinding met de samenleving wordt expliciet benoemd als werken in contexten. Ook hier geldt dat die maatschappelijke contexten dan ook bij het bepalen.

slo

nationaal
expertisecentrum
leerplan-
ontwikkeling